

nyire személytelenek az alakjai is! Szalikov-Scsedrin az emberben a megtestesült elvet kereste, egy Stefan Zweig vagy Kosztolányi európai útirajzában a nagy emberi találkozások a legtanulságosabbak. A fiatal Mark Twain mintha képtelen volna a feloldódásra, emberi kapcsolatok teremtesére, meghatódásra. Főlényének végtelen magánya az ára.

Minden főlénye ellenére sem nézi le az elmaradottságot, hanem éppen a vázolt kontrasztokban tragikusnak ábrázolja. Az álszenteket, az álerköcsöt, a civilizáció gőgjében sütkérező korlátoltságot megveti, legyen az akár a műemlékeket barbár módon pusztító amerikai útítárs vagy éppen a »tehetséges kalandor«, III. Napoleon. A butaságot minden körülmény között butaságnak tartja s a kiszolgáltatottságot, ha nem is osztályszempontból, de züllesztőnek. Ezzel a könyvével alapozta meg hírnevét. De ennek nem csak az áltekinélyeket és illúziókat romboló szatírája a magyarázata, s nem csak eleven, élő beszédnek ható előadásmódja, hanem az ötletek, megfigyelések, az útra már fegyverül magával vitt ismeretek gazdagsága is.

Benedek Marcell francián csiszolt nyelve kitűnően alkalmas Mark Twain ellenpontoszó

stílusához. Fordításában alig akad egy-két lektori felületességből benn maradt hiba, mint például: lakossága 120.000 fő, amely kétharmada, úgy gondolom, a *női nemen van* (52. l.). Eredetiben: two-thirds of these are women, azaz: ennek kétharmada nő. Vagy: a középső kellemes utat választjuk (6. l.). A jelző eredetileg: a middle and pleasant, tehát ebben az esetben lehetett volna szabadabban s magyarosabban bánni vele: a kellemes középutat választottuk. Magyarítása, amennyire helyénvaló a Rabelais-fordításban, annyira vitatható itten (pl. Szilasbalhás volt magyar helynév alkalmazása Damaszkusz istenhátamögötti falujára csak meglepő, de nem fejezi ki a falu jelentéktelenségét). A szöveg összevonása, mondatok, fejezetek tömörítése az eredetin lényegesebben nem változtatott. Bár a teljes szöveg nem csorbította volna a művészi fordítás értékét, annak ellenére, hogy angol nyelven is számos megnyírbált kiadás forog közközen, — melyekből nem utolsó sorban a kellemetlen önkritikai bekezdések hiányoznak, mondjuk éppen: a Collins Pocket Classics népszerű sorozatában a műemlékeket romboló »zarándokokról« írt remek részletek.

Koczogh Ákos

FÜSI JÓZSEF: AZ ASZÓDI DIÁK.

(Népszerű drámák.) Bev.: Apáthy Imre

Füsi József Petőfi diákeveinek aszódi szakaszát telelevenítő, József Attila-díjjal kitüntetett színjátéka ifjúsági színműirodalmunk egyik ligyelemre méltó állomását jelzi.

Apáthy Imre előszavában méltányolja Füsi bátorságát, amikor arra vállalkozott, hogy fordított gukkeren át nézze hősét, hogy a készből bontsa ki az alakulót, hogy a felnőtt Petőfi jelleméből rekonstruálja a gyermek-Petőfiét. Főhőse jellemét illetően az író tehát arra az álláspontra helyezkedik, ahonnan majdnem egy évtized távlatából maga Petőfi tekint vissza, amikor 1847-ben »Első esküm« c. költeményét megírja.

A nemrégiben elhangzott »Petőfi Mezőberényben« című rádió-drámában, Németh László ugyancsak ennek az eskünek a betartása foglalkoztatja: az, hogy hogyan választja Petőfi befejezendő nagy életművének még be nem váltott ígéretei helyett inkább a halált, tehát azt az utat, amelyre őt épp ennek az eskünek, vagy ahogy az író megfogalmazza: »az eszmének s egyben a halálnak adott váltó-az erkölcs-vitte«. Önkéntelenül kinálkozik a két mű egymás mellé állítása, melyek közül az egyik

Petőfi jellemalakulásának első komoly kibontakozását, — a másik pedig a már kialakult jellem imperativusának minden józan megfontolást elsöpör erejét mutatja be, az egyik a váltó aláírását, a másik annak beváltását igazolja, s együtt az út elejét és végét jelzik.

Füsi darabjának értéke épp abban van, hogy érzékeltetni tudja azt, hogy ez az első eskü egy életre szól. Az írónak sikerül a gyermekifjú jellemének azokat a vonásait megragadnia, amelyek a későbbiekre nézve is hitelesen igazolják, hogy itt és ekkor kapta Petőfi azt az egész életére kiható stigmát, mely elévülhetetlen nyomot hagyott lelken a becsület stigmáját, vagy ahogy Illyés épp az aszódi eseményekkel kapcsolatban mondja: »a becsület rögeszméjé«. S ez a »rögeszme« a történelem tanulsága szerint — gyógyíthatatlan. Füsi színműve épp a »rögeszme« megszületésének körülményeit, okait bogozza.

Ez az alig 15 éves ifjú, akinek »eszé felnőtt, de vére még gyermek, kettős életet él, mint különben ebben az életkorban a legtöbb gyermek«. S Illyés megállapítása valóra válik Füsi darabjában: sikerül egy félig gyermeki, félig felnőtt jellem megrajzolá-

sa : a fáramászó, mókázó gyermek mellett a páthossal szónokoló miniatűr lovagnak vagy a nagy igazsághoz hozzájáruló patriotának az ábrázolása anélkül, hogy az író a gyermek-zseni megalkotásakor a fenyegető sematizmus hibájába esne. A darab bírálója és rendezője, tehát egyben átéltője, Apáthy Imre jól látja, hogy mi minden múlik az író helyes arányérzékén, ugyanakkor azonban elmulasztja, hogy Fűsi »patikamérlegét« alaposabban szemügyre vegye és megvizsgálja, hogyan sikerül az írónak e lelki kétlakiságot megragadni, tebát az általánost, a tipikusát,— és ugyanakkor hogyan tudja megláttatni mindazt, ami több mint egyszerű felnőttesdi játék, kamaszos póz vagy a gyermeki természetre általánosan jellemző feltűnése, rendkívüliségre való törekvés. Az író tudja, hogy a fiatal zseni jellemábrázolásához olyan egyedi vonások szükségesek, amelyek nemcsak azt bizonyítják, hogy ez az ifjú *más* mint a többi, hanem azt is, hogy *jobb* mint mások. Akkor is több, ha társai vagy éppen szívzszerelme rövidlátása nem ismeri fel értékét, s több akkor is, ha »felkent apródjai« rajongó csodálata mellett irigykedő senki próbálják értékét kisebbíteni. Fűsinek sikerült ez értéktöbbletet megragadnia, anélkül hogy egy valószerűtlen csodagyereknek adott volna életet, és sikerült e jellem sokrétűségét harmonikus egészszé olvasztania, a heterogén, szétiolyó jellembeli árnyalatoknak egy fő jellemvonással való összefogása által. Az ifjú Petőfi jellemének mozgató ereje a szabadságszeretet. Ez készletti »titkos« kör szervezésére, ez fűti a szabadsághősök dicső tetteinek hallatán, s ez viszi közel a színészekhez is, akik az ő szemében »a szó, a költészet egetvívó crejével« harcolnak minden ellen, ami »rég, ami tunya, ami önző, ami gonosz.« A szerelemben is a felszabadult érzések emeli piederasztátra, a nemzeti, a népi felemelkedés kulcsát keresi a művészetben, tudományban. Ez a mérhetetlen szabadságvágy állítja szembe a zsarnoksággal s ez állítja az elnyomottak mellé is.

Az aszódi tanoda vaskalapos iskolamesterének zsarnoki nevelőmódszere képviseli első sorban azt a túrhetetlen nyomást és levegőtleniséget, mely ellen ez az érzékenylelkű ifjú zseni fellázad. Lázadnak legtermészetesebb emberi érzései, mert mint ömaga mondja ekkor : »Még a fereg is, kit lábball tipornak, felgörrnyed önvédelmére.« S őt legszentebb, mert legelső, virágbaszökkenő érzelmeiben támadják : ébredező szerelmében, természetes szabadságvágyában, egyéniségének kibontakozásában, mindenben, ami szép, új és igaz számára. Az iskolai vakfegyelem kezdetben csak makacs ellenállásra ingerli, az elhatározó nagy terv csak később

születik meg benne. A végső ütés, mely a kovából szikrát csíhol, mely elhossa a lázadás nagy pillanatát, később következik be.

A három nap alatt végbemenő cselekmény sűrítettsége ellenére Fűsi megtalálja a jellemfejlésnek csrábaszökkenő szinte észrevétlen, egyik napról a másikra kibontakozó érzékeltetését. De a végső ütest nem a tanító-mester méri a fiúra, végső elhatározására nem első sorban egyéni sérelmei ösztökélik, hanem épp a zseni értéktöbbletéből és szélesperspektívájú látóköréből adódóan az általános, a feudális zsarnokságból eredő népi sérelmek s végső fokon a kiváltságos rend képviselője : Podmaniczky Lajos földesúr és kompaniája. Itt szakad el végképp az a szál, amely Petőfit a megkötöttség és előítéletek függőségében tartotta s ekkor születik meg benne a forradalmi elhatározás, ugyanaz, ami a néptömegekben csak ki nem mondott és egyelőre megvalósíthatatlan vágyként él. A zseni előbbre lát kortársainál s a gyermeki fantázia hozzásegíti olyan tervek útbaindításához, amelyekre a felnőtt józanság még nem vállalkozhat. Lázad tehát, s hogy terve nem válik valóra, nem rajta múlik. Az apa és anyja együttes megjelenése az, ami szökési tervét megghiúsítja. Fűsi írói tehetségének javára írjuk az életrajzi anyaggal kapcsolatos változtatásokat, később bekövetkezett eseményeknek (mint a szülők együttes közbelépése) vagy később felbukkanó személyeknek (Cancriny Emilia, Szuper úr) szerepeltetését, amelyeket az író első sorban nevelő szempontból vagy a motiváció valószerűségének szempontjából darabjában a legnagyobb gondnal és tudatossággal felhasznál. A szülők elszegényedésének tényét az író helyesen aknázza ki az ifjú »megtérésének« motivációjaként : Sándor érzi, hogy most, a megpróbáltatások idején a szülei mellett a helye. Nevelői szempontból helyes annak kiemelése, hogy a gyermek nem az atyai polonoknak, tehát újra csak az erőszaknak enged, hanem rajongva szeretett édesanyja kéré szava tartja vissza attól, hogy sólyomszárnyú vágyait kövesse. (Nem hagyhatjuk figyelmen kívül az öreg Böröcznek, az urasági cselédnek Hruz Mariskáról szóló elbeszélő-jelenetét, amely költőiség és mondánivaló szempontjából a darab egyik legmegkapóbb részlete). — Nem ellenkezik az öreg Petrovics jellemével az sem, hogy a valóságos tények ellenére, már most összevágja a port Korennal (nem ez az első iskola, ahonnan ez örök kísérletező elviszi fiát). Azonban valószerűtlenül hat Petrovics oly nagymértékű megszelídülése, hogy korhácsát félretéve a megvetett komédiásokat egyszerre »derék színész uraknak« s fia megmentőinek nevezi. Ez a pálfordulás »a

jó öreg kocsmáros» életfilozófiájával is homlokegyenest ellenkezik.

Kár, hogy amikor Apáthy megadja a végső jelt a függöny széthúzására, előzőleg csak a darab értékeit regisztrálja s bár a hiányosságokat is — mint mondja — észrevette, azok feltárására nem vállalkozik. Pedig egy értékes mű elbírná a bírálatot is, s kire hruhatott volna a hibák kibányászása inkább, mint a rendezőre, akinek ezek első-sorban okoznak problémát.

Rendező és szerző összefogása sem volt képes a darab bizonyos hiányosságait feledtetni. Az a »patikamérleg«, amelynek pontosságához mindaddig nem fért kétség, az ellenség erőviszonyainak lemerésekor bizonytalankodni kezd, hol jobbra, hol balra billen, hol túl sokat ad, hol keveset. Az ellenség ábrázolásával kapcsolatos mértéktartás határainak eltolása nemegyszer épp az író által célzott eredmények leszűkítésére vezet, mint Koren rektor esetében is.

Amíg a tanítómester lábfürdő-jelenetéhez, ehhez a szatirikus műfajból a burleszkbe átcsapó momentumhoz érünk, az arányokkal nincsen baj. A kegyetlen zsarnok állandóan útszere emelt kezében a biblia épp úgy blaszfémiaiaként hat, mint a hangzatos pedagógiai elvek; a gyöngébbek elnyomása pedig mindannyiszor az erősek előtti talpnyaló hajbókolás velejárója. Azonban az ájultozó és a forró lábfürdőből ki-be ugráló férfiú, akinek »lábacskáit« szerető feleség és még gyöngédebb anyós gondozza, egyszerre megszűnik félelmetes lenni, s láttára már csak rekeszizmok szorol össze és nem az öklünk: az ellenfél egyszerre jelentéktelenné válik, méltatlanná arra, hogy Sándor felvegye vele a küzdelmet. Ezért kell azután az írónak a következőkben eltúlozni a drámai kulminációt előidéző eseményeket. Ezért nem elégedhetik meg Petőfi szobafogságra ítélésével, ezért cipelteti éjnek idején két markos hajdúval a mosókonyhába, mely semmivel sem fejezi ki jobban a szabadságvesztés tényét, mint a bezárt szoba.

Valószínű, az író a kalandosság-keresés is vezette: nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a darab az ifjúságnak szól. Néhol azonban a kalandosság a valóság

rovására megy. Pl. Emmi ládába bújtatása nem járul hozzá a jólnevelt úrilány jellemének megértéséhez (nem is beszélve arról, hogy egy tizennégyéves hajadon abban a korban már eladó lánynak számított, akitől később Sándor épp úri páváskodása miatt fordul el).

A mellékalakok jellemalakítása, a konfliktus kiélezése körüli hiányosságok ellenére, a legnagyobb írói körültekintést követelő feladat: a főhős megformálása maradéktalanul sikerült Fűsinek.

Ami kevésbé sikerült — s ez mai irodalmunk gyakori hibája — az ellenséges tábor erőviszonyainak helyes felmérése. Az utókor, a történelmi igazság a feltörekvő új pártján van, mégis, ha a »régí, a tunya, az önző, a gonosz« erejét és hatókörét nem valószerűen — akár eltúlozva, akár lecsökkentve ábrázoljuk, — a történelmet hamisítjuk meg s a győztes új erő győzelmének értékét tesszük problematikusá. Fűsi »patikamérlege« itt billent egy kissé félre s az eredmény: amit a mű nyert a szórakoztatásnak tett engedmények révén, azt elvesztette a realitásnak, a történelmi hűségnek kijáró vámon. Pedig amilyen tehetséges író Fűsi, minden veszteség nélkül is révbejuthatott volna.

A mű főértékét, Petőfi jellemének reális megformálását, még inkább kiemeli a korabeli nyelvezet hangulatát felidéző, szárnyaló, helyenként a költő ismert sorait szervesen beillesztő dikció s helyénvalónak tartjuk Koren olykor esetén szójátékait is, melyek a tanári tudakosság nyelvésség tételén túlmenően, az ifjúság nevelőművelő szándékainak helyességét is kidomborítják. Néhol azonban — ép Korennál — kifogásolható a mondanivaló jelentőségének pusztán hangeffektusokkal és gyakran ismétlődő gesztusokkal való behelyettesítése, melyek nemegyszer az invenció-szegénység látszatát keltik.

Végső fokon Fűsi József darabja épp a már említett pozitív értékei alapján, jelentős színmű, s méltán tekinthetjük nevelőmunkánk s általában a hazafias nevelés egyik értékes eszközének.

Fodor Ilona

ANATOLE FRANCE: LUDLÁB KIRÁLYNŐ

Ford: Vas István, Szépirodalmi Könyvkiadó Bp.

Anatole France-ot nem szükséges bemutatni a magyar olvasó előtt: több mint fél évszázad óta a leginkább honossá vált nyugati írók egyike. »Anatole France belső emberünk nekünk, negyven-ötven közt járó mai intellektuálisoknak« — írja már 1914 tavaszán Ignotus. A kiadások tükrében

az 1912 és 1926 közötti időszakra tudjuk tenni népszerűségének delelőjét: 15 év alatt kerek 100 kiadás tanúskodik erről Ritka megbecsülés — de nem sajátos magyar jelenség. »Halálakor — írja visszaemlékezésében egyik legjobb ismerője, Brandes — az összes kritikusok szinte egyértelműen